

III. PRILOG

MIJO, ETTINGER,
STOGODIŠNJICA DARUVARSKE ŽUPE 1821.-1921.,
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE, ZAGREB, 1922.
(FAKSIMIL)

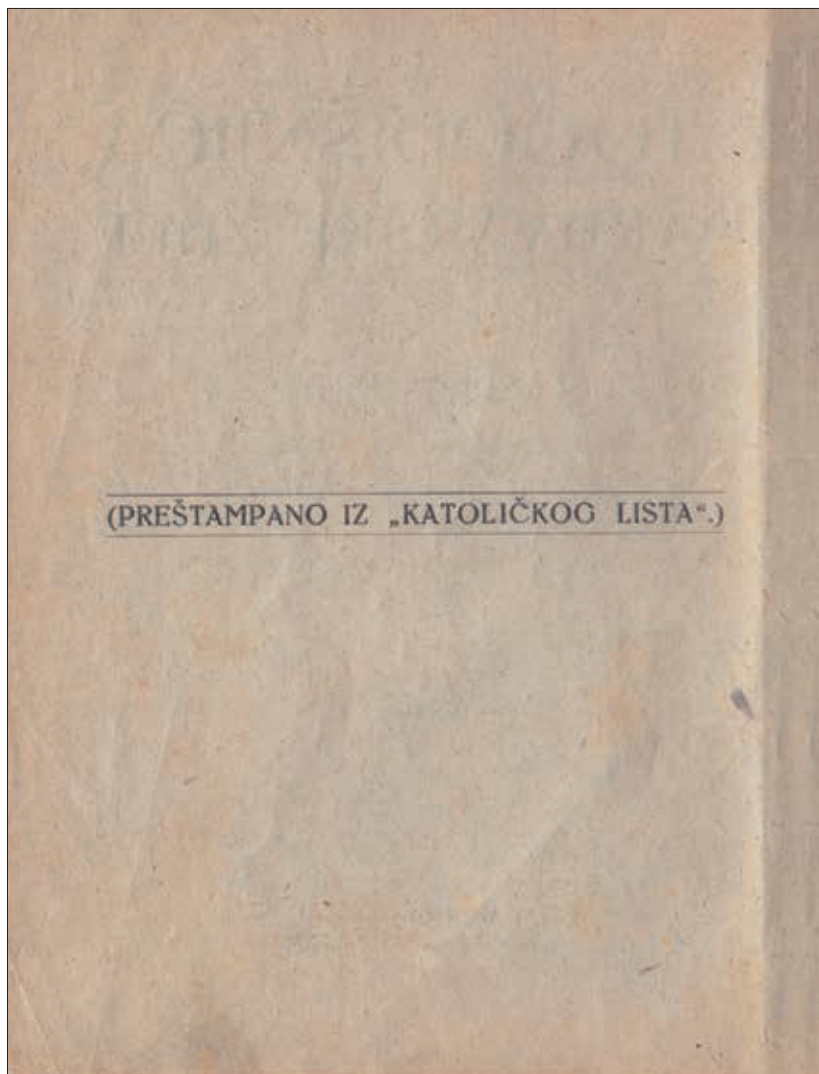
STOGODIŠNJICA
DARUVARSKE ŽUPE

(1821.—1921.)

NAPISAO
M. ETTINGER

ZAGREB 1922.
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Pred sto godina bio je Daruvar i njegova okolica — kotlina medu Ilovom i planinom Crnim vrhom — slabo napučena. A ipak već spomenici iz kamenog, a još više iz brončanog doba svjedoče, da je ovaj kraj bio naseljen. Osobito rimsko doba ostavilo je mnogo tragova. Danas još vidimo dva sarkofaga u bivšem vlastelinskom vrtu, kojih će naskoro i nestati, jer se ondje kuće grade, a nekoliko fragmenata kamenitih spomenika u zagrebačkom je muzeju, tako na pr. odlomci velikog brončanog konja, koji su iskopani na mjestu, gdje je danas kotarski sud. Najviše se rimskih spomenika vidi i nalazi u šumici povrh kupališnog parka i na oranici nad ciglanom. Na svakom koraku noga nam se spotiče o kamenje i cigle iz rimske dobe, a nađeni su cijeli fundamenti i tragovi rimskih zidova. U novije doba na brežuljku kod groblja, nasuprot željezničkoj stanici našli su se fundamenti zgrada, a u njima podovi od pjeska i vapna crveno oličeni. Putnici, koji su Slavonijom putovali, tako Taube u svom djelu izdanom u Leipzigu g. 1777., a Ivan Čaplović g. 1819. pišu, da su našli u Daruvaru mnogo vrijednijih rimskih spomenika. Potonji zna za grob mozaikom urešen, a u njemu da su bili zlatni nakiti i slično i sve je to otpremljeno u Peštu. Mnogo se našlo rimskog novca; kupili smo ga pred 25. godina, kad se kraj kupališta preko željezničke pruge kamen razbijao.

Ima ga dosta i u muzeju, a većinom je iz doba Proba, Galliena i cara Maximiana. Gotovo su svi iz sisačke kovnice, koja je do petog stoljeća po Isusu radila.

Da su se u ovom kraju Rimljani naselili i kako se po spomenicima razabire uredili si udobno prebivalište, bit će nam to razumljivo, kad znamo, da su u Daruvaru toplice. Kako su se te toplice zvale, ne može se sigurno reći. Kameniti spomenici (dva su u Zagrebu) govore nam, da ih je podigla: »Respublica Jasorum«. Za pleme Jaza kazuje nam historija, da je stanovalo sve do Drave, a po tim spomenicima stanovalo bi i u ovome kraju. To potvrđuje i spomenik, koji je pred dvije godine iskopan na njivj zvanoj »Kantari« na zapadnoj strani Daruvara. Spomenik je od čvrstog kamena, urešen u kamenu isklesanim figurama dvaju vojnika. Na njemu je uklesan ovaj napis, koji još nigdje nije objelodanjen, pa ga evo saopćujem:

D		M
EI	P	FIL
AELIANO		SCRI
BAE	DEC	III VR
M		IASORVM
AN	XLV	AEL
LAELIANVS		
PATRIISSMO		
F		C

Neznamo sigurno, kako su Rimljani nazivali daruvarske toplice. Katančić, Kukuljević i mađarski historičar Ortway drže sa svom sigurnošću, da su to bile »Aquae Balissae«. Najjači tragovi ovog rimskog naselja baš se nalaze u neposrednoj blizini toplica.

Kasnije istom u petnajstom vijeku sastajemo se s raznim nazivima sela ovog kraja, koja bezuvjetno spadaju u teritorij današnje daruvarske župe. Kao najstarije mjesto spominje se Podborje, kojim se imenom još danas u narodu nazivlje Daruvar gornji. U ravnici u daruvarskim livadama diže se osamljen humak, na kojem je bio podignut benediktinski manastir. Danas još samo razbijeno kamenje i crepovlje, cisterna i mnoštvo ljudskih kosti govore o nekadašnjem manastiru sv. Jelene u Podborju, a zaboravi ga posvemašnjoj otima naslov: »abbas S. Helenae de Podborje«, što ga nose zagrebački kanonici (zadnji pok. Ivan Hagi). Kukuljević misli, da je opatija utemeljena g. 1170. Manastir je bio utvrđen, zidan u gotskom slogu, kako razni ostanci pokazuju, a služio je kasnije za obranu od Turaka. Popisivač Male Vlaške veli g. 1702.: »rudera magna arcis Podborie nuncupata«.

Nadalje već 1487. spominje se ovdje župa Četvrtkovac, blizu Dobre kuće, g. 1476. mjesto Höviz (topla voda, Toplica), gdje je bio grad Kövar, a

pod njim g. 1051. kapela. Bila bi to sve mjesta, gdje danas Daruvar leži.

Kako je ovaj kraj bio gusto naseljen katoličkim pučanstvom, svjedokom je popis župa iz g. 1501. u distriktu de Zinche (otprilike današnji pakrački crkveni kotar), prema kome je bilo ovdje 34 župe, a popis od 1334. g. spominje ih 30. Od tih tridesetak župa može se sa sigurnošću tvrditi, da su na teritoriju današnje daruvarske župe bile ove župe:

1. Chetertekhely, gdje je bio plebanus Gallus sa dva kapelana. Kao župa spominje se sve do turskih vremena. G. je 1514. Fr. Nelepić orobio crkvu, a g. 1516 N. Sekelj, gospodar susjednog grada Dobre kuće preuzeo patronat.

2. Dobrakwicha (Dobra kuća). — Ta župa sv. Margarete spominje se još 1516. I danas to selo opstoji, ali naseljeno pravoslavnim žiteljstvom.

3. i 4. Inferior et superior Soplonca, morala je biti župa pod Stupčanicom, još danas vidljivom utvrdom kod Bastaja.

5. Subkw, imala je samo kapelu; spominje se u svezi sa selom Höwiz (Toplica). Mogla bi biti sam Daruvar, jer kroz njega teče potok zvan »Toplica«.

6. Bela — današnja Bijela, župa sv. Marije, a samostan sv. Margarete; opstojao je već g. 1234. Invazija turska uništi taj lijepi manastir; još g.

1628. nalazio se u njihovim rukama. A kad je katoličko pučanstvo ostavilo ove krajeve, a naselilo se grčko-istočno (ovaj predjel nazvan »Mala Vlaška) upotrijebiše njihovi monasi neko vrijeme ovaj hram, dok se kasnije ne preseliše u pavlinski samostan sv. Ane u Vrijeskoj. (Opširno je opisana historija Bijele u Vjesniku arheol. muzeja g. 1907.). Za koju godinu neće mu se znati niti traga. G. 1874. srušio se zvonik, a na dan velikog zagrebačkog potresa 1880. prednji toranj, g. 1889. veliki unutarnji zid, g. 1906. sjeverni zid, a svake godine po svojih kuća seljaci razvažaju kamenje i u temelje uzidavaju.

7. S. Petri de Wsathez. Župa svakako kod današnjeg Petrovog vrha najviša točka nad Daruvarom i danas se to zove crkvište.

8. Zirch — današnji Sirač, filijal župe Badljevine; do god. 1850. spadao pod župu Daruvar, a kasnije Pakrac.

9. S. Georgii de Thopolca — današnji Brestovac-Končanica, još se danas tamo potok i šuma zove »Gjurgjička«.

Možda je bila još koja župa, no teško se može ustanoviti. Ne kanim se time baviti, samo sam htio istaknuti, da je onaj kraj bio gusto naseljen hrvatskim katoličkim žiteljstvom. Nalazimo tu utvrđene gradove, mnoštvo sela, samostan do samostana, a crkve jednu do druge. Danas još eto

gradina: Stupčanice kod Bastaja, oto Dobre kuće, sv. Jelene, Bijele i Sirča. Kaštelanovići gospodari su kaštela, kojim imenom narod još danas nazivlje Dežanovac, Bačani u Kreštelovcu; eno sv. Ane, gdje su prebivali Pavlini, a danas je to pravoslavna crkva pod upravom kaludera Pakre manastira. U brzo izgubi se sve to žiteljstvo, crkve i samostani opustiše. Narod bit će da je pred Turcima pobjegao preko Drave, a opustjele crkve više ne oživiše.

Godine 1702. sastavi komora popis »Male Vlaške«, u kome se u Podborju ovo veli: »Selo Podborje u ravnici, akoprem su kuće ponajviše na brežuljcima, udaljeno od razrušene tvrđave Sirač 1 sat. Ovo je selo mnogo godina bilo opustjelo, pred četrdeset godina stanovnici opet sagradiše kuće i od tog vremena uvijek je nastanjeno. Četvrt sata od sela tople su kupke dođuše nenatkrite, kamo dolaze mnogi radi zdravlja. Kakve se bolesti liječe, neznaju ljudi. Isto tako četvrt sata daleko ruševine su velike tvrđave Podborje zvane. Također vide se i ruševine stare velike kršćanske crkve (Opatija sv. Jelene).« Komora je dalje tim opustjelim krajem gospodarila. Neko vrijeme pripadalo je Podborje Arseniju Čarnojeviću, a god. 1760. kupio je to dobro Janković, koji sjedini Sirač, Pakrac. Stražeman u jedno i stvori malu kneževinu. Jankovići su imali u svom grbu ždrala (mađarski daru) i imena Podborje nesta i posta Da-

ruvar. 16 sela spadalo je pod Daruvar, nu samo mjesto nije bilo razvijeno. Nastalo je od družine i činovništva Jankovičevog. Taube spominje, da je bilo g. 1777. u Daruvaru 60 novih kuća. Nekako u isto vrijeme dolazi amo i svećenik i to kao lokalni kapelan župe Pakračke.

Tako nam kazuju najstarije matice. Isprva piše u matice župe pakračke i potpisuje se: «capellanus podboriensis».

Matica vjenčanih daruvarske župe nosi natpis: *Matricula Conjugatorum Oppidi Daruvar et annexarum Filialum per me Josephum Merle anno 1794. et sequentibus rite inscriptorum.* Te je godine vjenčao pet pari: tri iz Ivanovog polja, gdje je već onda bila tvornica stakla, a dva iz Daruvara. U prvom daruvarskom vjenčanju zanimljivo je, što se zaručnica gradanina Dure Redlingera Jelena Kovačić u matici spominje kao *Croata Jamniczensis* — Hrvatica iz Jamnice.

G. 1795. upisano je prvo vjenčanje Dure Nemeta i Barbare Essel, dviju još danas građanskih obitelji u Daruvaru.

Matica krštenih počinje godinom 1791. koje je godine upisano šestero djece, a slijedeće osamnajstero. Do maja g. 1793. krstio je Matej Koprallyevich, koji se nazivlje administrator i Ivan Dvojach, kapelan pakrački, kako se potpisuje. Djeca su ponajviše iz Daruvara, Sirača (najviše), Staklane (Ivanopolje), od drugde manje.

Matica mrtvih počinje u lipnju 1791. Te je te godine zabilježeno 11 slučajeva smrti, a slijedeće petnaest. Zanimljiv je opis, da je 2. februara 1793. umro Ilija Karlits oppidū Daruvar primus incola — prvi naseljenik grada Daruvara, što bi značilo, da su tek Jankovići sazidavši grad počeli naseljavati mjesto. Podborje je ostalo selo nad Daruvarom, a u kotlini oko grada razvijalo se mjesto — oppidum Daruvar. Kako se razabire iz matica prvi stanovnici Daruvara bili su vlastelinski činovnici, majstori i služinčad, a spominje se odakle su i došli: bilo ih je Štajeraca, Ličana, Mađžara, Talijana i drugih.

11. maja 1793. nastupio je službu Josip Merle, kao mjesni dušobrižnik, jer sebe naziva Loci Curator i kao takav umro 28. siječnja 1818. naglom smrću u 56. godini. Sve sam spise o njegovoj ostavini našao lani u bjelovarskom župnom arhivu. Kako je on umro tri godine prije osnutka same župe, iz tih spisa razabrat ćemo ondašnje stanje.

Ponajprije mi je istaći da se pok. Josip Merle u tim spisima naziva najviše administrator, lokalni kapelan, a jednom i parok, a nigdje se ne spominje daruvarska župa, nego Vicariatus daruvariensis i localis Capellania.

Isti je svoje knjige: 88 svezaka ostavio knjižnici i inventar od dva ormara, stola i nekih sitnarija »pro Curatia daruvariensi«. Razabiremo

iz likvidacionog spisa njegovih dužnika, da je uživao običajno slavonsko lukno u pšenici, zobi, vinu, drvima, siru, lanu, maslu, pilićima i težacima, a uz to da je dobivao od vlastelinstva godišnje 50 forinti u gotovom, 12 mjerova (bit će požunska mjera) pšenice, isto toliko raži, 30 mjerova zobi, vina 12 akova, 12 kola drva, 25 libra putra i loja za svijeće i sijena troja kola.

Jednomjesečna njegova kompetencija ovih podavanja u naravi prodana je za 21 (dvadeset i jedan) forint.

Crkvena imovina sastojala se od gotovine u iznosu od 176 for. i 34 krajcara, i u obveznicama od 310 for., što je bilo posuđeno Redlingu, Esslu, Lackoviću i Karliču uz šestpostotne kamate.

Ovom vrijednom svećeniku, koji je osnovao prvu misnu zakladu od 200 for., a župi ostavio knjižnicu i mali inventar, a matice najurednije vodio, nije bilo dano, da doživi osnutak daruvarske župe.

Župa je osnovana tri godine poslije njegove smrti g. 1821.

Istina šematizmi zagrebačke biskupije drugo-jačije govore: tako onaj iz g. 1848. i 1885. navada, da je župa postala g. 1742., što nikako ne stoji, a najviše govore za g. 1824. Ovu godinu za to toliko spominju, jer je te godine prvim župnikom imenovan Stjepan Piroš.

O osnutku daruvarske župe postoji spis od 25. augusta 1821. g.: »Protocollum comissionis in merito constabiliendae in oppido Daruvar Curae animarum 25a Augusti 1821. Daruvarini celebratae«. Važna je ta isprava, pa ću joj sadržaj navesti.

Pod predsjedanjem Maksimilijana Vrhovca, biskupa zagrebačkog u prisutnosti Izidora Jankovića, vlastelina daruvarskog i stražemanskog, vlastelinskog upravitelja Josipa Madarasza, zagreb. kanonika Karla Vukasovića, asesora županije požeške Ilije Petrovića, iste suca Franje Kovačića i Petra Blagojevića, vlastelinskog fiškala obdržala se ta komisija gore spomenutog dana.

Do te godine 1818. obavljao je, veli zapisnik, dušobrižničku službu u Daruvaru i okolnim selima vlastel. dvorski kapelan poput lokalnog kapelana, dobivši jurisdikciju od župnika pakračkog, a poslije smrti ovoga (Josipa Merlea) obratilo se vlastelinstvo na diecezansku oblast, da se ovo dušobrižništvo uzvisi na župu, a tu molbu motivira ovim:

a) Ova kapelanija prema načinjenom popisu broji 549 duša, od tih najmanje 300 sposobnih za ispovijed; a ovaj broj, koji se od kanoničke vizite g. 1802., očevidno umnožio, pak se može nadati, da će još više rasti, čini se, da je dovoljan za osnutak župe.

b) Jer je Daruvar mjesto kupališno, kamo ljeti radi liječenja dolaze mnogi gosti iz daleka, raznog

staleža, položaja, časti, jezika i vjere, pa razlog dominirajuće vjere traži, da se u tako posječivatom mjestu u čast vjeri i crkvenom staležu župnik uspostavi.

c) Jer je sama varoš sa svojim filijalnim selima daleko od katoličke župe, odasvuda opkoljena stanovništvom grko-nesjedinjenog obreda, a ovi imaju u samoj varoši elegantnu crkvu i školu prvog reda.

d) Jer je crkva kadra primiti i veći broj pobežnog puka, nego što ga župa ima, a isto tako i stan je za župnika, njegovom položaju doličan sa svima zgradama u dobrom stanju.

e) Sam bi puk većim poštovanjem susretao župnika nego kapelana radi većeg stupnja dostojanstva.

Nabrojivši tako razloge i pripoznavši ih kao dovoljne za osnutak župe u ovom varošu, idemo da upoznamo dohotke ove kapelanije i odatle, da uvidimo mogućnost župnikove egzistencije. Prema popisu dohodaka iz g. 1818. navedenog pod a) (taj ćemo popis kasnije citirati. O. p.) taj se dohodak lokalnog kapelana sastoji u podavanju u gotovom i u naravi, a iznaša

prema ondašnjoj vrednoti	135 f. 10 c.
a dohotak štolarine	34 f. 36 c.

Ukupno 169 f. 46 c.

Budući da su građani daruvarski u ovome pogledu kao prvi naseljenici, kad se osnovala lokalna

kapelanija, plaćali samo jedan forint, to se prvaciima ove općine u tu svrhu amo pozvanima razložila nužda osnutka župe. A to sve u tu svrhu, da oni, jer su u mjestu, gdje je crkva i zajedno sa župnikom obitavajući imaju najveću pogodnost i najlakše mogu doći službi Božjoj, pa jer stanuju u kupališnom mjestu, a osim svojih kuća posjeduju vinograde, a neki još i polja i livade — da oni kao i svi vjernici ove biskupije, kao i isti pakrački građani, župniku svojemu podavanja daju.

Uvidajući isti građani pravednost ovog predloga u ime cijele općine, koju predstavljaju jednoglasno i srdačno se obvezuju, da će sve ono, što i druge općine, čiji stanovnici spadaju pod ovu kapelaniju, u naravi, ili u radnji doprinašaju, podavati novom župniku kao što to čine građani pakrački, ili u naravi ili da će svake godine prema sklopljenoj nagodbi to gotovim platiti. Na to se izjavljuju pripravni i neopozivo se obvezuju.

Kad se ta izjava dala, može se župnikov dohodak podavanjem u naravi od strane građana povisiti sa 30 f. 11 c., pa kad se to pribroji navedenoj svoći, koju daje sadanje pučanstvo, koje će se umnožiti radi toplica, koje iz dana u dan napreduju i radi pogodnosti, koje daje vlastelinstvo doseljenicima, dohodak župnikov iznositi će 199 f. 57 c.

Jer je u istinu vlastelinstvo crkvu, župni stan i ostale župničke zgrade, koje su ovom prilikom

pregledane i u dobrom stanju pronađene, vlastitim troškom podiglo i da se iste uzdrže nadalje, sebe i svoje nasljednike na to obvezalo, tako ipak, da terete, koje župljani po redu moraju nositi, da ih i dalje moraju snášati — to rad tog sebi pridržalo patronatsko pravo, da imenuje župnika, a želi takovog, koji uz druga svojstva, posjeduje i znanje više jezika. Da to postigne i da župniku poboljša egzistenciju, i da se ta beneficija nikad ne smiju uračunati u kongruu, jer si za takav slučaj, da se uračunaju, pridržaje pravo ustegnuti ih, osim župničke kuće, u kojoj sadanji upravitelj stanuje, sa kuhinjskim vrtom ovo mu dragovoljno daje:

1. Na brijegu daruvarskom vinograd od jednog jutra.

2. Livadu od šest kosaca: oraće urbarijske zemlje četiri jutra. Kako takove nema na varoškom teritoriju, doznačiti će se ista u bližnjem filijalu Končanici, i to dobre vrsti, i ako moguće u jednom komadu.

3. Besplatno gorivo drvo i to tako, da svi vjernici ove župe, kako je to običaj u ovoj biskupiji i po cijeloj Slavoniji uvedeno, gorivo drvo iz vlastelinskih šuma po vlastelinskoj doznaci izvezu.

4. U gotovom sto forinta v. v.

5. Pšenice dvanajst, raži dvanajst, zob i dvadeset požunskih mjera i dvanajst alodijačnih kola gorivog drveta ili mjesto u ovoj zadnjoj točki navedenih podavanja jednaku vrednost u novcu.

kako se to prema vremenskim prilikama uredi i sa diecezanskom oblasti zaključi.

Kao što njegova preuzvišenost prema ovoj izjavi može biti sigurna o uredjenju ove župe, tako i pravom svojim izjavila je i proglasila daruvarsku kapelaniju župom, i to prvim rujnom t. g. time, da su građani daruvarski u smislu gore navedene izjave obvezani kao i ostali župljani na podavanja u naravi ili da to u gotovom otkupe. Patronatsko pravo pripada vlastelinu Jankoviću i njegovim nasljednicima, a imenovanje prvog župnika izvršiti će zajedno sa biskupom. Potpisima navedene gospode spis je zaključen. — Jasno je dakle da je g. 1821. osnovana daruvarska župa, a neznamo, zašto nije odmah župnik imenovan, nego je do 1824. upravljao njome administrator Gjuro Jerković.

Pitanje je sada, tko je i kada župnu crkvu sagradio? Kanonička vizita od g. 1804. veli: »Antun Janković od Daruvara, nekoć veliki župan požeške županije i vlasnik navedenog vlastelinstva iz pobožnosti i gorljivosti za službu Božju, malo niže svog vlastelinskog dvora na brežuljku, koji se spušta, sagradio je kapelu iz solidnog materijala, rijetke i u kraljevini Slavoniji ne vidjene simetrije, a ipak elegantnu i odličnu i to svojim troškom. A kanonička vizita od 1821. kaže: »Ova administratura odnosno kapelanija, veli se, da je utemeljena od pokojnog Antuna Jankovića, koje godine nezna se i nije se moglo saznati, crkva je vjerojatno građena oko g. 1770.«

Crkvu je dakle graditi dao Antun Janković i to po svoj prilici g. 1764, jer su ljudi zapamtili, da je g. 1864. župnik rekao u propovijedi, da je upravo sto godina, kako je crkva sagrađena.

Zanimljiva je to mala barokna crkva, za koju mnogi misle, da je bila turska džamija. Kako je izgledala u svome početku, neka nam očevidci kazuju. Čsaplović u svome putopisu od g. 1819. veli: »Besonders merkwürdig ist die Katholische etwas tiefer an der nämlichen Anhöhe stehender heil. Dreifaltigkeit geweihte Kirche. Sie ist eine im griechi-ital. Styl sehr geschmackte voll gebaute im inwendig mit Galerie rundem versehene Rotunde«. Kakon. vizita od g. 1821. kaže za nju, da je okrugla oblika, a izvana — externa figura Ecclesiae prosefert quator veluti frontis pixia cum totidem turriculis, quo eam ornant.

Iz solidna materijala građena (kako smo se lani osvjedočili: fundament potpornih stupova ide u dublinu od dva metra) pod elegantnom je kupulom. U sredini je kupule kao tornjič sa šest prozora, s kojih dopire svjetlo. Pod kameni, a na sedam stupova stoji kor, oko cijele crkve kao galerije. Usred rotunde stoji u obliku trokuta oltar ili bolje na tom trokutu tri oltara na šest stupova. Dvoja su bila vrata: jedna sa sjevera i druga sa istoka. Zvonik je u sjevernom tornjiču a ulaz u njega sa kora. Crkva je imala dva zvona. — U glavnom taka je crkva ostala do danas. Dogra-

deno je svetište, kamo je sa sredine crkve premješten glavni oltar, a u skoro su i dva pobočna oltara načinjena. Crkvi je nadograđen g. 1892. veliki toranj, a dva su prijašnja manja ostala: jedan služi za sakristiju, a drugi za božji grob.

Naravski da je ta crkva danas premalena, i dugo se pomišlja na novu i možda bi se već sagradila, da nije povjerenstvo za sačuvanje umjetnih i historičkih spomenika predložilo vladi, da se ova crkva ne smije radi svoje osobite građevinske forme rušiti, nego da se mora sačuvati u sadanjem obliku ili ista eventualno proširiti. Novu graditi je teško, ali kako staru proširiti to nam ne mogu arhitekti iznaći.

Kad je župa osnivana brojila je prema zakladnici 549 duša. Imamo točan popis iz g. 1821.

Tu nam se navada:

	broj kuća	r. kat.	g. ist.	žid.
Daruvar	42	163	80	20
Brestovac	30	233	500	—
Ivanovopolje	18	113	—	11
Končanica	3	26	400	—
Šuplja lipa	1	10	—	—
Maslenjača	2	8	—	—
Bastazi	1	4	300	—
Čepedlak	2	7	300	—
Pakrani	1	3	300	—
Doljani	1	3	500	—

Za župljane se veli, da su bili dobrog vladanja, samo odani psovcí.

Svetkovine su se obdržavale na dan sv. Trojstva, Našašća sv. Križa, sv. Helene carice, sv. Ane i uzvišenja sv. Križa, a procesije na Tijelovo i svake mlade Nedjelje oko crkve.

Na javnom putu nije bilo nigdje kipa niti križa, osim jednog u samom Daruvaru i na groblju daruvarskom i brestovačkom. Kraj groblja na brijegu Kalvariji bile su statue sa raspelom u dobrom stanju, a uzdržavali su građani.

Te je godine unišlo milostinje: 57 fr., a za zvonjenje 4 f.

Katoličke škole nije bilo, niti organiste.

U popisu dohodaka od g. 1830., gdje se u samom naslovu ističe, da je župa osnovana g. 1821. broj se duša povećao na 985., jer je župi g. 1826. priklopljeno selo Dežanovac, koje je god. 1880. dobilo svoju samostalnu župu. Župljani su davali župniku lukno, koje je procijenjeno, da vrijedi 185 f., a sa stolarinom, kamatima od jedne altarije, trećinom crkv. milostinje iznašao je župnikov dohodak 257 f.

Važna je u tom popisu bilješka, koja ističe, da su se od g. 1826. počeli amo doseljavati — neo Coloni iz Češke, Moravske, a nije sigurno, da će ovdje ostati niti ustrajati, pa da se od njih župniku ne može dohodak računati.

Pa zaista u tim godinama susrećemo se u maticama sa novim prezimenima, a župnik bilježi i od kule je na pr. e Bohemia, Moravus a ima koji i iz Štajerske, Italije, a za jednog piše, da je turski podanik.

I njesu natrag odilazili, nego su ne samo ovdje ostali nego i druge dozivali. I brzo se župa množila i ovaj od Turaka opustieli kraj naseljivao.

Već g. 1848. brojila je župa 2384 duše, a od tog u samom Daruvaru 375; g. 1854.: 3170; g. 1860.: 4033; g. 1871.: 5697, tu se broji i filijali Gyula ves, koji se u maticama g. 1868. prvi put spominje pod imenom Julijevac (po grofu Juliju Jankoviću), g. 1882. bez Dežanovca 4716, g. 1890.: 7467, g. 1900.: 10.566. Godine 1908. otvorena je u Gjulavesi lokalna kapelanija, te je broj duša pao; no danas broji župa oko 11.000 duša. Kakj su se ljudi amo naselili i kakih su vrline i slabosti, pisao sam o tome opširnije pred dvadeset godina u K. L.

Da se porast župljana u ovo sto godina vidi, navesti ću, da se g. 1821. rodilo 39, a g. 1921. 504. God. 1821. umrlo je 15, a g. 1921. 203 osoba. God. 1821. vjenčalo 14, a g. 1921. 130 parova.

Zadnjih godina doselilo se u ovu župu oko 100 obitelji iz gornje Hrvatske, najviše iz kotara Jastrebarsko, Samobor, Zlatar, Velika Gorica, Ivanec. Ako zadrže svoju religioznost i moral, a prihvate od domaćih marljivost i racionalno gospo-

darstvo, bit će im dobro, a bit će na čast imena hrvatskog.

U ovo sto godina upravljali su ovom župom četiri župnika: Stjepan Piroš od g. 1824.—1870. dakle 46 godina, Stjepan Tadić od 1870.—1896., 26 godina, Petar Ožanić od 1897.—1906., 9 godina i od 1906. sadanji župnik. Tri su bila lokalna kapelana prije osnutka župe i tri administratora za kratko vrijeme poslije smrti župnika, a službovalo je četrdeset kapelana, od tih u prvo vrijeme nekoliko redovnika, od tih četrdeset su još 24 na životu.

Upravo su se u stotoj godini ove župe zadnji ostanci ogromnog daruvarskog vlastelinstva, koje je vršilo patronat, rastepli i došli u ruke seljačke. Zadnji muški potomak daruvarskih Jankovića, plemeniti grof Julije Janković, umro je pred kojih desetak godina, a supruga mu Ljudevita grofica Montbel još danas sa kćerju Anom živi u Tirolu.

Ova obitelj još danas je u ugodnoj uspomeni Daruvarčanima. Bili su to pravi patroni župne crkve. Grof je o svomu trošku raširio crkvu dograđivši svetište, a grofica sa svojim kćerima sama šila i vezla crkveno ruho.

G. 1864. sagradili su djevojačku školu, na koju su dvije godine kasnije pozvali sestre sv. Vinka iz Zagreba, da obučavaju i odgajaju žensku mladež. Siromašnu su djecu odijevale, tolike sirote dnevno hranile, a u svakoj nevolji i nesreći priskočio bi u

pomoć plemeniti grof. On je do svog odlaska u tuđinu igrao vidnu ulogu i u našem javnom životu.

Već g. 1878. prodao je Julij grof Janković svoje imanje udovi Magdaleni Lechner, babi kasnijih vlastelina Tüköry.

G. 1905. kupila je vlastelinstvo Hrv. poljodjelska banka u Zagrebu u nakani, da to imanje rasparcelira i kolonizira, da dođe u hrvatske seljačke ruke. Žalibože nije u tome uspjela. God. 1906. revni član upravnog odbora poljodjelske banke, sadašnji preuzvišeni g. nadbiskup dr. Ante Bauer, želio je i nudio, da vlastelinski dvor, solidnu i prostranu građevinu, na lijepom mjestu blizu toplica, kupi svećenički mirovinski fond, da u njemu svećenici pod stare svoje dane mogu glavu sklonuti. Pregledavajući taj dvorac pokojni generalni vikar biskup dr. Krapac nije mu se ta ideja svidjela i nije bio za taj kup. Kolika je to šteta, da se nije kupilo, to danas vidimo, kad mnogi stari svećenici nemaju stana, pa ne mogu ni u mirovinu, a koliki bi trebali liječiti reumatizme i kostobolje, a nemaju sredstva. Pok. Krapac s dva je razloga, kako je bar rekao piscu ovih redaka, bio protiv te kupnje. Jedno, što svećenici kad idu u mirovinu, redovno ostaju u mjestu, gdje su služili, i u takim prilikama žive, da ne bi htjeli ići u Daruvar, a drugo, da je teško i skupo uzdržavati tako veliku zgradu. Pred dvije godine kupila je taj dvor daruvarska općina i smjestila u nj veliku gimnaziju.

Poljodjelska banka u brzo je to vlastelinstvo prodala, i od onda promijenilo se više vlasnika, koji su bili patroni župne crkve, dok se nije ove godine i zadnji oveći dio Badljevin rasparcelirala, i patronat će biti do koji dan otkupljen.

Malo je u našoj biskupiji župa, koje bi se tako raširile i umnožile.

U ovo sto godina na njezinom teritoriju dvije se nove župe osnovale: u Dežanovcu i u Gjulavesi, a i treća u Končanici davno je već dozvoljena. Osim toga danas još je u župi pet kapela.

Župa otpočela je bez ijedne škole; danas je u samom Daruvaru djevojačka i dječjačka pučka škola i realna gimnazija, uz to još jedanaest filijalnih škola, od kojih su dvije četverorazredne.

Jedno bijaše groblje u župi, a danas ih je trinaest, a uz to svako selo do rata imalo svoje raspelo i zvono.

Mjesto nepreglednih šuma, koje su opasavale Daruvar, danas su bogata sela, gdje nastavaju većinom Česi, koje su vlastela naselila, da iz iskrčanih šuma načine plodne oranice, a vlastelinstvu da budu radna snaga kao kmetovi. Krasan je kraj, jer ga isprepleću bregovi i doline, rodi pšenicom, vinom i svakovrsnim voćem.

Na koncu da spomenem, da su župljani na spomen stogodišnjice kupili novo zvono. Željeti je još samo novu crkvu i u interesu duhovnog dobra vjernika, da se ova velika župa razdijeli i još koja nova župa osnuje.

POPIS RECENZENATA:

Dr. sc. Davor Marijan, Hrvatski institut za povijest, Zagreb	znanstveni savjetnik
Dr. sc. Ivica Miškulin, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb	izv. prof. – viši znanstveni suradnik
Dr. sc. Hrvoje Kekez, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb	docent – viši znanstveni suradnik
Dr. sc. Hrvoje Petrić, Filozofski fakultet Zagreb	izv. prof. – viši znanstveni suradnik
Dr. sc. Stjepan Domjančić, Zagreb	umirovljeni brigadir HV-a
Dr. sc. Željko Karaula, Alca d.o.o., Bjelovar	znanstveni suradnik
Dr. sc. Vjenceslav Herout, Daruvar	prof. u mirovini
Mario Werhas, Vojni muzej MORH-a, Zagreb	profesor
Dr. sc. Krešimir Regan, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb	viši znanstveni suradnik
Dr. sc. Vlatka Dugački, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb	viši znanstveni suradnik
Dr. sc. Tomislav Jonjić, Zagreb	odvjetnik
Marijan Lipovac, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb	profesor (Ured za javnost HAZU)
Dr. sc. Ljiljana Dobrovšak, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb	znanstveni savjetnik
Stipe Pilić, OŠ „Kralj Tomislav“, Zagreb	profesor povijesti i geografije
Ranko Pavleš, Podravka d.d., Koprivnica	profesor
Dr. sc. Vladimir Strugar, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Bjelovar	izvan. prof. – znanstveni savjetnik
Dr. sc. Zdravko Palavra, Gimnazija Daruvar	profesor povijesti i etike
Dr. sc. Anđelko Vlašić, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema Slavonski Brod	znanstveni suradnik